

W trzecim, ostatnim bloku, Ewa Zys zajęła się znakami i symbolami towarzyszącymi współczesnej pielgrzymce do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela, a Norbert Krištof pokazał, jak można zaprezentować elementy dziedzictwa kulturowego w postaci i przestrzeni cyfrowej. Tomas Kučirek natomiast omówił wzajemne wpływy i oddziaływania masowej turystyki i systemów gospodarczo-politycznych w krajach Bliskiego Wschodu.

Jak widać, zakres tematyczny referatów był bardzo szeroki, zróżnicowany był też ich poziom merytoryczny. Uczestnicy obrad przedstawili w wystąpieniach zarówno problematykę prowadzonych przez siebie badań, projekty i ich realizacje, jak i teoretyczne aspekty tych badań i ich interpretacji. Taka wymiana doświadczeń była dla wszystkich bardzo cenna. Warto dodać, że organizatorzy zaplanowali wydanie pokonferencyjnej publikacji.

Na zakończenie konferencji prof. Kuligowski zaprezentował zebrany krótki film z pierwszego spotkania naukowego w Nitrze w 2010 roku, a po podzieleniu się wspomnieniami zajął się analizą stereotypowego wizerunku Słowacji i Słowaków w Polsce, na podstawie badań przeprowadzonych wśród studentów ostatnich lat studiów etnologicznych w Poznaniu. Trzeba przyznać, że nasza wiedza o bliskich sąsiadach nie jest zbyt bogata, dlatego właśnie takie spotkania, jak to w Nitrze, są bardzo wartościowe. Miejmy nadzieję, że przyczynią się one do lepszego wzajemnego poznania, a to doprowadzi do przełamywania stereotypów.

Po zakończeniu spotkania naukowego mieliśmy jeszcze czas na zwiedzanie Nitry, po czym gospodarze zabrali nas do winiarskiej wioski Sebechleby.

Ewa Zys

PRZEGLĄD FILMÓW ETNOLOGICZNYCH, ŁÓDŹ, 29-30 MARCA 2011

Przeeglądy filmów etnologicznych (etnograficznych) są organizowane w Łodzi od wielu lat. Wpisują się w nurt wydarzeń kulturalnych „Łodzi filmowej”, dowodząc, że środowisko etnograficzne również i w tej dziedzinie ma coś do zaoferowania. Jednocześnie przeglądom zawsze towarzyszyły wzmoczone dyskusje, których uczestnicy – komentując prezentowane obrazy, wyrażając własne opinie, polemizując z twórcami – starali się odpowiedzieć na pytania: czym jest film etnologiczny, jaka jest jego specyfika, kondycja, przyszłość?

Gospodarzem przeglądu, który odbył się w 2011 roku, był tradycyjnie Łódzki Dom Kultury (ŁDK). Działający w jego strukturze Ośrodek Regionalny, w swoim zasadniczym składzie (Danuta Wachowska, Izabela Majchrowska i Andrzej Białkowski), wziął na siebie główny ciężar organizacyjny przedsięwzięcia. Pozostali współorganizatorzy przeglądu to: Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Łódzkiego (IEiAK UŁ), Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

(MAiE), Polskie Towarzystwo Ludoznawcze Oddział w Łodzi (PTL) oraz Studenckie Koło Naukowe Etnologów Uniwersytetu Łódzkiego (SKNE).

Gości przywitał dyrektor ŁDK Zbigniew Ołubek. Zabrała także głos dr Noemi Modnicka – zastępca dyrektora IEiAK UŁ ds. dydaktycznych, podkreślając między innymi walory współpracy międzyinstytucjonalnej. Z kolei Aleksandra Depczyńska z koła naukowego zachęciła studentów do dzielenia się swoimi refleksjami na temat rozpoczynającego się przeglądu, obiecując wykorzystanie powstałych z tej inspiracji tekstów.

Podczas dwóch dni imprezy, w czterech sesjach, zaprezentowano dwadzieścia pięć obrazów. Większość z nich to produkcje nowe, powstałe na przestrzeni ostatnich kilku lat. Autorami filmów – oprócz nielicznych indywidualnych twórców – byli przedstawiciele różnych instytucji. Reprezentowali muzea, stowarzyszenia i ośrodki kultury. Ponadto, w ramach przeglądu, odbyła się retrospektywa dzieł reżysera Andrzeja Różyckiego. Pokazano tu obrazy: *Nieskończoność dalekich dróg. Podszuchana i podpatrzona Zofia Rydet anno domini 1989* (1989); *Kalwaria Marii Wnęk* (1988); *Bracia* (1984); *Wojciech Oleksy* (1984). Gościem specjalnym przeglądu był Andrzej Bieńkowski. Widzowie mieli możliwość obejrzenia dwóch filmów tego twórcy: *Ostatni wiejszy muzykanci* oraz *Muzyka żydowska w pamięci wiejskich muzykantów*.

Brak tematu wiodącego przeglądu zdecydował o wielotematyczności nadesłanych filmów. Różnorodność zjawisk kulturowych, które realizatorzy uznali za godne filmowego zapisu, zdecydowała o podziale tematycznym. Prezentowane obrazy zostały poświęcone folklorowi muzycznemu, tradycyjnym obrzędom, rzemiosłom, kulturze mniejszości narodowych i etnicznych oraz ludom pozaeuropejskim.

Nie miejsce tu na streszczenia i recenzje poszczególnych filmów. Ich wykaz, w kolejności, w jakiej były prezentowane, znajduje się na końcu omówienia. Godne uwagi wydają się główne kierunki dyskusji. Pytano autorów filmów o warunki pracy, okoliczności wyboru tematów, rozmaite szczegóły zarówno merytoryczne, jak i techniczne. W dyskusjach brali udział między innymi dr Beata Wasilewska-Klamka, dr Marcin Piotrowski, dr Paweł Schmidt z IEiAK UŁ, dr Przemysław Owczarek z MAiE, studenci i – rzecz jasna – sami twórcy. Spośród tych ostatnich szczególnie aktywny był Andrzej Bieńkowski, który charyzmatycznie opowiadał o swoich artystyczno-naukowych doświadczeniach i naświetlał sylwetki bohaterów swoich filmów.

Otwarty charakter spotkań sprzyjał też wyrażaniu opinii krytycznych pod adresem niektórych realizatorów. Mówiono, że zbyt mało podejmuje się tematów współczesnych, że brakuje obrazu dzisiejszych wsi i miast, a etnografowie niechętnie przedzierają się z kamerą do współczesnych mikrośrodków, subkultur itp. Wprawdzie model zapisu rekonstrukcji obrzędów odchodzi w przeszłość, jednak wciąż chętnie dokumentuje się rozmaite tradycje i wątki ludowe w ich licznych odsłonach. Realizatorzy (głównie muzealnicy) twierdzili, że instytucje, które reprezentują, mają określone misje i cele statutowe, stąd taka a nie inna problematyka. Nie obyło się bez uwag czysto warsztatowych (np. jednemu z realizatorów wypomniano zbytnią oszczędność w operowaniu kamerą), co z kolei prowadziło momentami do intensywnych polemik.

Dyskusja skupiała się generalnie wokół dwóch nienowych, jednak wciąż aktualnych kwestii: jak zdefiniować film etnologiczny? oraz: ile ma być w tak nazwanym filmie sztuki?

Próbując dookreślić specyfikę filmu etnologicznego, przywoływano między innymi wnioski teoretyków – Sławomira Sikory i Zbigniewa Benedyktowicza. Prof. Ewa Nowina-Sroczyńska (IEiAK UŁ), w trakcie rozmowy z Andrzejem Różyckim, zwróciła uwagę, że w gąszczu teoretycznych dociekań warto przyrzeć się humanistycznej koncepcji, w ramach której zdefiniować można film etnologiczny jako twór nie krzywdzący w żaden sposób przedstawianego bohatera.

Antropologia kulturowa ma ambicje, by ogarniać swą refleksją coraz rozleglejsze obszary ludzkiej aktywności i doświadczenia, sięgając przy tym po konwencje narracyjne, które jeszcze dwadzieścia, trzydzieści lat temu były obce dyskursowi naukowemu w humanistyce. Wziąwszy pod uwagę zmiany na gruncie dyscypliny akademickiej (ściślej rzecz biorąc zmiany w obszarze tematu i tekstu antropologicznego), można dojść do wniosku, że wyłuskanie filmu etnologicznego spośród poświęconych człowiekowi produkcji dokumentalnych, reportażowych oraz tych posiadających formę zapisu, staje się coraz trudniejsze. Można tu przywołać opinię Sławomira Sikory, który w jednym z esejów pisał: „Jeśli film antropologiczny ma dziś rację bytu, to na pewno nie może się sprowadzać do jednego modelu” (Sikora 2004: 14).

W ramach polemik zastanawiano się również, jak dalece film etnologiczny ma być wizją autora. Czy i w jakim stopniu można „ufikcyjnić rzeczywistość”? Jako komentarz do tych fragmentów dyskusji zacytujmy wypowiedź Eliota Weinbergera, który ironicznie komentując zamiłowanie filmowców etnograficznych do realizmu, porównał ich do swoistego plemienia. Jego członkowie, jak twierdzi amerykański krytyk i publicysta:

oddają cześć przerażającemu bóstwu zwanemu Rzeczywistością, którego odwiecznym wrogiem jest zła siostra bliźniaczka, Sztuka. Wierzą, że aby zachować czujność przed owym złem, trzeba poświęcić się zestawowi praktyk zwanych Nauką (...). Wzajemnie oskarżają się, że są sekretnymi czcicielami Sztuki; największą obelgą w ich języku jest epitet „esteta” (za: Sikora 2004: 5).

Prof. Ewa Nowina-Sroczyńska i dr Krystyna Piątkowska (IEiAK UŁ) podkreślały, że film jest sztuką. Twórca musi mieć tego świadomość, pogodzić się z tym i umieć z tego korzystać. Istnieją jednak wymogi warsztatowe, którym należy sprostać. Film musi posiadać formę, aby był wiarygodny. Większość dyskutantów wydawała się dostrzegać, że to, co określane jest jako „surowy zapis” również jest kreacją. To autor decyduje ostatecznie, gdzie umieścić kamerę, a sama jego (autora) i jej (kamery) obecność zawsze jest ingerencją w rzeczywistość, którą zapisuje.

Formuła przeglądu była komentowana na bieżąco zarówno autokrytycznie przez samych organizatorów, jak i podczas rozmów prowadzonych przez widzów w holach i korytarzach Łódzkiego Domu Kultury. W oparciu o treść tych komentarzy rodzi się szereg wypunktowanych niżej pytań-postulatów.

1. Czy przegląd powinien posiadać charakter medialnego *eventu*? Mógłby przyciągnąć publiczność za sprawą obecności znanego reżysera lub aktora. Pojawia się jednak kolejne pytanie – czy o frekwencję chodzi w przypadku tego typu imprez, i czy wówczas byłoby miejsce na merytoryczną dyskusję w środowisku etnologów?;

2. Powinno się organizować równoległe spotkania o charakterze warsztatowym, podczas których wszyscy chętni mogliby wysłuchać, co mistrzowie mają do powiedzenia. Spotkania z Andrzejem Różyckim dowiodły, że od nestorów można się wciążyć wiele nauczyć. Na grunt takiego osobnego spotkania przeniesiono by zarówno dyskusję dotyczącą zagadnień techniczno-warsztatowych, jak i debatę na temat prezentowanych filmów;

3. Jeden dzień przeglądu mógłby posiadać charakter konferencji. Tu z kolei teoretycy podjęliby złożone kwestie definicyjne;

4. Warto stworzyć platformę (osobną część przeglądu), w ramach której odbyłaby się prezentacja osiągnięć środowiska studenckiego. Swoista konfrontacja wizji filmu etnologicznego, tematów i sposobów realizacji proponowanej przez studentów z tą „instytucjonalną”, byłaby niewątpliwie ciekawa i inspirująca. Zmobilizowanie środowiska studenckiego do udziału w przeglądzie mogłoby zachęcić do działań także tych, którzy nie tworzyli wcześniej filmów. Zatem zaistniałaby szansa ujawnienia talentów.

Realizacja wszystkich tych postulatów w ramach dwudniowego przeglądu byłaby z całą pewnością kłopotliwa. Próba odniesienia się do powyższych kwestii może jednak w przyszłości ułatwić organizatorom tego typu imprez przyjęcie takiej formuły, która okaże się zarówno owocna merytorycznie, jak i atrakcyjna wydarzeniowo.

W trakcie przeglądu znakomicie spisali się młodzi ludzie ze Studenckiego Koła Naukowego Etnologów Uniwersytetu Łódzkiego. Punkt informacyjny, który obsługiwali, stał się swoistym forum wymiany poglądów i spostrzeżeń „na gorąco” po kolejnych pokazach. Był on również miejscem, w którym mogli podzielić się spostrzeżeniami ci, którzy nie mieli śmiałości lub nie zdążyli zabrać głosu w Dużym Kinie, gdzie odbywały się projekcje i dyskusje.

W ramach imprezy przyznano dwie nagrody. Pierwszą z nich była nagroda publiczności. Najwięcej głosów uzyskał film *Amrar i Grioci. O szaleństwach pewnego etnologa* (47', autorzy/realizatorzy: Władysław Rybiński, Urszula Murasiewicz, Warszawa).

Niezależnie od nagrody publiczności, przyznano nagrodę organizatorów. W Komitecie organizacyjnym zasiadali – oprócz wspomnianych pracowników Ośrodka Regionalnego ŁDK – dr Anna Nadolska-Styczyńska, dr Damian Kasprzyk (PTL), dr Alicja Woźniak (MAiE) oraz dr Rober Dzieścielski (IEiAK UŁ). Również ta nagroda trafiła do rąk twórców filmu *Amrar i Grioci*.

Nagrodzony film to relacja z kolejnych etapów podróży Adama Rybińskiego do północnej Afryki. Obraz podejmuje zagadnienie kondycji badacza w kontekście rozmaitych obiektywnych i subiektywnych problemów wynikających z prowadzenia badań w realiach afrykańskich. Ukazuje trud etnografa związany z koniecznością pokonania sporych odległości, uporania się z procedurami administracyjnymi, funkcjonowania w nieprzyjaznych dla Europejczyków strefach klimatycznych. Śmiało

porusza kwestie osobiste, a nawet w pewnym stopniu intymne, jak choćby te wynikające z wieku badacza. Jednocześnie obraz udowadnia, że etnograf to „człowiek szczęśliwy” i spełniający się w swoim zawodzie, o ile wykonuje go z pasją i uporem, okazując jednocześnie życzliwość i szacunek w stosunku do badanej kultury. Film posiada walor metodologiczny, gdyż mówi o przygotowaniu badań i strategii ich prowadzenia. Zaznaczona jest rola „przewodnika”, ukazane są etapy nawiązywania kontaktu z tubylcami, sposób prowadzenia rozmów, wywiadów itp. Pośrednio film podejmuje także zagadnienia etyki naukowej w sytuacji, gdy etnograf zdobył już szacunek i autorytet w badanej przez niego społeczności. Istotna staje się kwestia zaangażowania w sprawę transmisji tradycji badanego ludu (idea muzeum tuareckiego i rola nieoficjalnego „ambasadora” Tuaregów). Mimo ukazania tych zagadnień jako naczelnych, film nie traci także waloru dokumentu na temat Tuaregów. Poznajemy warunki życia tego ludu, jego folklor i główne mechanizmy kształtujące jego kulturę. Film został sprawnie nakręcony. Kolejne sekwencje wyprawy bohatera pojawiają się z częstotliwością pozwalającą uniknąć dłużyzn, dzięki temu obraz jest również przyjemny w odbiorze.

Ideą spotkania było zapewnienie właściwych warunków prezentacji nadesłanych filmów, umożliwienie dyskusji z udziałem twórców, naukowców, muzealników, studentów oraz zaproszonych gości. Przegląd w 2011 roku, podobnie jak poprzednie, przekształcił się w żywe spotkanie osób zainteresowanych filmem etnologicznym.

Damian Kasprzyk

LITERATURA

- Sikora S.
2004 *Film antropologiczny – antropologia filmu*, „Kwartalnik Filmowy” 47-48, s. 5-17.

FILMY PREZENTOWANE W RAMACH PRZEGLĄDU

Dawno temu w Gapininie (11') – autorzy/realizatorzy: Jan Siempiński (Opoczyńskie Stowarzyszenie Przyjaciół Kultury Regionalnej w Opocznie);

Ocepiny (8') – autorzy/realizatorzy: Jan Siempiński (Opoczyńskie Stowarzyszenie Przyjaciół Kultury Regionalnej w Opocznie);

Skrzynia (7') – autorzy/realizatorzy: Jan Siempiński (Opoczyńskie Stowarzyszenie Przyjaciół Kultury Regionalnej w Opocznie);

Na Izydora (15') – autorzy/realizatorzy: Andrzej Paradowski (Opoczyńskie Stowarzyszenie Przyjaciół Kultury Regionalnej w Opocznie);

Kujawskie sypanie piaskiem (28') – autorzy/realizatorzy: Elżbieta Barszcz, Maciej Cuske (Centrum Kultury i Sztuki w Koninie);

Ziemia rodzinna to Kujawy: zwyczaje i obrzędy (16') – autorzy/realizatorzy: Wanda Szkulmowska, Andrzej Obiała (Bydgoszcz);

Wieś Swarycewycze (27') – autorzy/realizatorzy: Jagna Knittel, Oleksyi Nahornyuk (Stowarzyszenie Panorama Kultur w Warszawie);

Tu nasz kolorowy świat (12') – autorzy/realizatorzy: Andrzej Paradowski (Opoczyńskie Stowarzyszenie Przyjaciół Kultury Regionalnej w Opocznie);

Ślady (45') – autorzy/realizatorzy: Andrzej Paradowski (Opoczyńskie Stowarzyszenie Przyjaciół Kultury Regionalnej w Opocznie);

Nokturn (15') – autorzy/realizatorzy: Daniel Zagórski (Łódź);

Tikkun (25') – autorzy/realizatorzy: Małgorzata Sporek-Czyżewska, Kuba Kossak (Ośrodek Pogranicze – sztuk, kultur, narodów w Sejnach);

Takich pieśni sobie szukam (35') – autorzy/realizatorzy: Jagna Knittel, Oleksyi Nahornyuk (Stowarzyszenie Panorama Kultur w Warszawie);

Kumłyk (13') – autorzy/realizatorzy: Małgorzata Szyszka, Maciej Rychły, Wojciech Jakubczak, Barbara Mazurek (Stowarzyszenie Grupa Przedsięwzięć Teatralno-Medialnych w Warszawie);

Tabor (47') – autorzy/realizatorzy: Stefan Żuchowski (Warszawa);

Szamani Mazateccy (33') – autorzy/realizatorzy: Małgorzata Szyszka, Maciej Rychły, Wojciech Jakubczak, Barbara Mazurek (Stowarzyszenie Grupa Przedsięwzięć Teatralno-Medialnych w Warszawie);

Indianie Ojibway (34') – autorzy/realizatorzy: Katarzyna Masin (Gdynia);

Amrar i Grioci. O szaleństwach pewnego etnologa (47') – autorzy/realizatorzy: Władysław Rybiński, Urszula Murasiewicz (Warszawa);

Tajniki podwójnego piękna (9') – autorzy/realizatorzy: Lidia Zganiacz, Jerzy Bezowski (Centralne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi);

Diabelska maszyna (24') – autorzy/realizatorzy: Agnieszka Jackowiak (Poznań);

Ziemia rodzinna to Kujawy: rzemiosła (13') – autorzy/realizatorzy: Wanda Szkulmowska, Andrzej Obiała (Bydgoszcz);

Flisactwo – Mieczysław Łabencki, retman flisacki z Ulanowa (47') – autorzy/realizatorzy: Jacek Bardan, Michał Majowicz, Marek Dec (Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej);

Ostatni kowal z Ochojna (16') – autorzy/realizatorzy: Małgorzata Jaszczolt (Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie);

O ludwiskim sercu do dzwonów. Tradycja i innowacja (19') – autorzy/realizatorzy: Małgorzata Jaszczolt (Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie);

Inna niż wszystkie (13') – autorzy/realizatorzy: Krzysztof Minakowski, Mateusz Nowak, Julia Stec (Sekcja Antropologii Audiowizualnej – Studenckie Koło Naukowe Etnologów, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu);

Panie, teraz to jest inna technika (21') – autorzy/realizatorzy: Anna Czyżewska, Alicja Plachówna-Vasilewska (Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki w Warszawie).